

K. M A R X

P. J. PROUDHONISTA

(KIRJE J. B. SCHWEITZERILLE)

Lontoossa, 24 pnä tammikuuta 1865

Kunnioitettava herra!

Sain eilen kirjeen, jossa Te vaaditte minulta seikkaperäistä *Proudhonin* arvostelua. Ajan puute estää minua täyttämästä toivomustanne. Sitä paitsi minulla ei ole käsillä hänen *ainoatakaan* teostaan. Osoittaakseni Teille kuitenkin, että minulla on hyvää tahtoa, kyhäsin pikimmittäin lyhyen alustelman. Voitte tätä sitten täydentää, tehdä siihen lisäyksiä, lyhennellä sitä, sanalla sanoen tehdä mitä parhaaksi katsotte.

Proudhonin ensimmäisiä kokeiluja en enää muista. Hänen oppilaskirjoituksensa „*Langue universelle*”¹ osoittaa, miten kursailemattomasti hän ryhtyi käsiksi ongelmiin, joiden ratkaisemiseen hänellä ei ollut alkeellisimpiakaan tietoja.

Hänen ensimmäinen teoksensa „*Qu'est-ce que la propriété?*”² on ehdottomasti hänen parhain teoksensa. Se on käänteentekevä, ellei sisältönsä uutuuden, niin ainakin sen uuden ja häikäilemättömän tavan puolesta, jolla puhutaan vanhaa. Hänen tuntemiensa ranskalaisten sosialistien ja kommunistien teoksissa ei tietysti vain arvosteltu kaikinpuolin „*propriété*”³, vaan se jopa utooppi-*sesti* „*lakkautettiin*kin”. Tässä kirjassa Proudhonin suhde Saint-Simoniin ja Fourier'hen on likimain samanlainen kuin Feuerbachin suhde Hegeliin. Hegeliin verraten Feuerbach on peräti köyhä. Hegelin *jälkeen* hän oli kuitenkin käänteentekevä mies, sillä hän nosti etualalle eräitä kristilliselle käsitykselle epämieluisia ja arvostelun menestykselle tärkeitä puolia, jotka Hegel oli jättänyt mystillisen *clair-obscurin*⁴ peittoon.

¹ „*Langue universelle*” — yleinen kieli; maailmankieli. *Toim.*

² „Mitä on omistus?” *Toim.*

³ „*propriété*” — omistus. *Toim.*

⁴ *clair-obscur* — hämärä. *Toim.*

Proudhonin tuossa teoksessa on vielä vallitsevana voimakaslihaksinen tyyli, jos niin voidaan sanoa. Ja tämän tyylin katson sen pääansioiksi. Näkyy, että sielläkin, missä Proudhon vain kertaa vanhaa, se on hänelle itsenäinen löytö, että se, mitä hän puhuu, on hänelle itselleen ollut uutta ja hän arvostaa sen uudeksi. Ärsyttävä uhkamielisyys, jolla hän ahdistaa taloustieteen „pyhimmistä pyhimpää”, teräväjärkiset paradoksit, joiden avulla hän pilkkaa jokapäiväistä porvarillista ymmärrystä, musertava arvostelu, pureva iva, siellä täällä ilmenevä syvällinen ja vilpiton suuttumus nykyisyyden inhottavuutta kohtaan, vallankumouksellinen vakaumuksellisuus — kaikella tällä „*Qu'est-ce que la propriété?*” sähköisti lukijoita ja teki ensi kerran ilmestyttyään voimakkaan vaikutuksen. Tiukasti tieteellisessä poliittisen taloustieteen historiassa tämä kirja tuskin ansaitsisi mainintaa. Mutta sellaisilla sensaatioteoksilla on oma merkityksensä tieteessä samoin kuin kaunokirjallisuudessaakin. Otettakoon esimerkiksi *Malthusin „Population”*¹ teos. Ensi kerran ilmestyneenä se ei ollut mitään muuta kuin „*sensational pamphlet*”² ja lisäksi *plagiaattia* alusta loppuun asti. Ja miten voimakkaan vaikutuksen teki silti tuo *ihmissukua häpäisevä paskilli!*

Jos Proudhonin kirja olisi edessäni, niin olisi helppoa muutamien esimerkkien pohjalla näyttää hänen *alkuperäinen kirjoitustapansa*. Niissä kohdissa, joita hän itse piti tärkeimpinä, hän jäljittelee *antinomioiden* käsittelyssä *Kantia* — tämä oli ainoa saksalainen filosofi, jonka hän tunsii silloin käännösten perusteella — ja syntyy selvä vaikutelma, että hänelle, samoin kuin Kantillekin, *antinomien* ratkaiseminen on jotain sellaista, mikä on ihmisjärjen „*toisella puolella*”, ts., mikä hänen omalle järjelleen jää epäselväksi.

Huolimatta kaikesta näennäisestä mullistavasta kumouksellisuudesta jo „*Qu'est-ce que la propriété?*” kirjasta tapaa sen ristiriidan, että Proudhon toisaalta arvostelee yhteiskuntaa ranskalaisen palstatilallisen (myöhemmin *petit bourgeois*'n³) katsantokannalta ja näkökohdasta, mutta toisaalta soveltaa tuohon yhteiskuntaan sosialisteilta perimäänsä mittapuuta.

Jo itse otsikko viittasi kirjan puutteisiin. Kysymys oli asetettu niin väärin, että siihen oli mahdotonta antaa oikeaa vastausta. *Antiikkiset omistussuhteet* tulivat *feodaalisten* hävittämiksi, ja *feodaaliset* — *porvarillisten*. Itse historia oli siis näin muodoin suorittanut aikaisempien *omistussuhteiden* arvostelun. Se, mitä Proudhon varsinaisesti käsitteli, oli *nykyinen porvarillinen omistus*. Kysymykseen: mitä se on? — voitiin vastata vain suo-

¹ „*Essay on the Principle of Population*” („Kirjoitus väestöperiaatteesta”). *Toim.*

² „*sensational pamphlet*” — sensaatiomainen häväistyskirjoitus. *Toim.*

³ „*petit bourgeois*” — pikkuporvari. *Toim.*

rittamalla kriittinen analyysi *poliittisen taloustieteen* kannalta, joka käsittää näiden *omistussuhteiden* kokonaisuuden niiden reaalisisessa muodossa, ts. *tuotantosuhteina*, eikä niiden *juridisisessa* ilmauksessa *tahdollisina suhteina*. Mutta kun Proudhon satoi näiden taloudellisten suhteiden kokonaisuuden yleiseen juridiseen käsitteeseen „omistus”, „*la propriété*”, niin hän ei myöskään voinut päästä sitä vastausta pitemmälle, jonka Brissot oli antanut jo ennen v. 1789 samoin sanoin samankaltaisessa teoksessa: „*La propriété c'est le vol*”¹.

Parhaassa tapauksessa siitä seuraa vain, että porvarillis-juridiset „*varkaus*”-käsitteet sopivat myös porvarin omaan „*rehelliseen*” tuloon. Toisaalta, koska „*varkaus*” omistuksen väkivaltaisena loukkaamisena *edellyttää omistusta*, Proudhon meni sekaisin kaikenlaisissa, hänelle itselleen epäselvissä *todellista porvarillista omistusta* koskevissa järkeilyissään.

Oleskellessani Pariisissa v. 1844 jouduin henkilökohtaisiin suhteisiin Proudhonin kanssa. Mainitsen siitä tässä, koska minäkin olen tietystä määrässä syypää hänen „*sophistication*”iinsa”, joksi englantilaiset nimittävät kauppa-artikkelien väärentämistä. Pitkien, usein läpi yön kestäneiden kiistojen aikana saastutin hänet hänen suureksi vahingokseen hegeliläisyydellä, jota hän saksan kieltä taitamattomana ei kuitenkaan voinut kunnollisesti tutkia. Jouduttuani karkotetuksi Pariisista hra *Karl Grün* jatkoi alkamaani työtä. Saksalaisen filosofian opettajana tällä oli minuun verrattuna vielä se etu, ettei hän itse ymmärtänyt siitä mitään.

Vähää ennen hänen toisen suuren teoksensa „*Philosophie de la misère etc*”² — ilmestymistä Proudhon itse tiedotti siitä minulle eräässä hyvin seikkaperäisessä kirjeessä, jossa on mm. seuraavat sanat: „*J'attends votre férule critique*”³. Ja todellakin, tuo arvostelu ryöpsähti pian hänen niskaansa (kirjassani „*Misère de la philosophie etc*”, Paris 1847⁴) sellaisessa muodossa, että se teki ainiaaksi lopun ystävydestämme.

Tästä sanotusta Te näette, että kirjassaan „*Philosophie de la misère ou Système des contradictions économiques*”⁵ Proudhon oikeastaan ensi kerran antoi vastauksen kysymykseen: „*Qu'est-ce que la propriété?*” Tosiaankin, vasta ensimmäisen kirjansa ilmestymisen jälkeen Proudhon alkoi taloudelliset tutkimuksensa; hän havaitsi, että hänen asettamaansa kysymykseen ei voida vastata *haukkumisella*, vaan ainoastaan nykyaikaisen *poliittisen taloustieteen* kannalta suoritettulla *analyysillä*. Samalla hän yritti

¹ „Omistus on varkautta”. *Toim.*

² „Kurjuuden filosofia jne.”. *Toim.*

³ „Odotan ankaraa arvosteluanne”. *Toim.*

⁴ „Filosofian kurjuus jne.”, Pariisi 1847. *Toim.*

⁵ „Kurjuuden filosofia eli taloudellisten ristiriitojen järjestelmä”. *Toim.*

esittää dialektisesti taloudellisten kategoriain järjestelmän. *Kantin* ratkaisemattomien „*antinomioiden*” tilalle piti nyt astua kehityksen välineeksi *Hegelin* „*ristiriidan*”.

Hänen kaksiosaista, paksua teosta koskevan arvosteluni Te löydätte vastausteksestani. Siinä olen mm. osoittanut, kuinka vähän Proudhon on perehtynyt tieteellisen dialektiikan salaisuuksiin ja kuinka hän toisaalta yhtyy spekulatiivisen filosofian illuusioihin vääntäessään taloudelliset kategoriat ennestään oleviksi *ikuisiksi aatteiksi*, sen sijaan että käsittäisi ne *aineellisen tuotannon määrättyä kehitystasetta vastaavien historiallisten tuotantosuhteiden teoreettiseksi ilmaukseksi*, ja kuinka hän tuota kiertotietä palaa jälleen porvarillisen taloustieteen kannalle¹.

Osoitan edelleen vielä, kuinka peräti riittämättömästi ja jopa suorastaan koulupoikamaisesti hän tuntee *poliittisen taloustieteen*, jota on ryhtynyt arvostelemaan, ja kuinka hän yhdessä utopistien kanssa tavoittelee niin sanottua „*tiedettä*”, jonka avulla voitaisiin keksiä a priori² kaava „*sosiaalisen ongelman ratkaisemiseksi*”, sen sijaan että ammentaisi tiedettä historiallisen liikkeen kriittisestä tiedostamisesta, liikkeen, joka itse luo *vapautuksen aineelliset edellytykset*. Erikoisestikin osoitetaan, kuinka epäselviksi, vääriksi ja puolinaisiksi jäävät Proudhonin käsitykset kaiken perustasta — *vaihtoarvosta*, näkeepä hän *Ricardon* arvoteorian utoppisessa tulkinnassa uuden tieteen perustan. Päätelmäni hänen yleisestä katsantokannastaan esitän yleiskohdittain seuraavasti:

„Jokaisella taloudellisella suhteella on hyvä ja huono puolensa — se on ainoa kohta, jossa hra Proudhon ei itseään kumoaa. Hyvän puolen tuovat, hänen mielestään, esiin taloustieteilijät; huonon puolen taas paljastavat sosialistit. Taloustieteilijöiltä hän ottaa ikuisten suhteiden välttämättömyyden; socialisteilta hän ottaa taas sen illuusion, että kurjuudessa nähdään vain kurjuus (sen sijaan että siinä nähtäisiin vallankumouksellinen hajottava puoli, joka kukistaa vanhan yhteiskunnan). Hän on samaa mieltä niin toisten kuin toistenkin kanssa, yrittäen samalla nojautua tieteen auktoriteettiin. Tieteen hän rajoittaa tieteellisen kaavan surkeisiin mittoihin; hän on mies, joka tavoittelee kaavoja. Näin muodoin hra Proudhon imarteleo itseään luullessaan

¹ „Sanoessaan, että olemassaolevat suhteet — porvarillisen tuotannon suhteet — ovat *luonnollisia*, taloustieteilijät antavat siten ymmärtää, että ne ovat nimenomaan niitä suhteita, joiden vallitessa rikkaus luodaan ja tuotantovoimat kehittyvät luonnonlakien mukaisesti. Siis itse nämä suhteet ovat ajan vaikutuksesta riippumattomia *luonnollisia lakeja*. Ne ovat *ikuisia lakeja*, jotka tulevat aina hallitsemaan yhteiskuntaa. Näin muodoin tähän saakka on historia ollut, mutta nyt sitä ei enää ole” (teokseni 113. sivu). (*Marxin huomautus.*) — Ks. *K. Marx* ja *F. Engels*, Teokset, V osa, ss. 373—374. *Toim.*

² — ennakkolta, ennen kokemusta. *Toim.*

ottaneensa arvostelun alaiseksi sekä poliittisen taloustieteen että kommunismin, mutta itse asiassa hän on niitä kumpaakin alempana. Hän on taloustieteilijöitä alempana, koska luulee, että maagillisen kaavan omaavana filosofina hänen ei tarvitse syventyä puhtaasti taloustieteellisiin yksityisseikkoihin; hän on sosiaalisteja alempana, koska hänellä ei ole riittävästi miehuullisuutta eikä myöskään riittävästi ymmärrystä voidakseen kohota, vaikkapa vain mietiskelyssä, porvarillisen näköpiirin yläpuolelle... Tieteen miehenä hän haluaa leijaila porvarien ja proletaarien yläpuolella, mutta *hän on vain pikkuporvari*, joka horjuu alinomaan pääoman ja työn välillä, poliittisen taloustieteen ja kommunismin välillä”¹.

Niin ankaralta kuin tämä tuomio kuulostaakin, allekirjoitan nytkin sen jokaisen sanan. Mutta samalla muistettakoon, että siihen aikaan, kun julistin Proudhonin kirjan pikkuporvarillisen sosialismin säännöskokoelmaksi ja teoreettisesti sen todistin, taloustieteilijät ja sosialistit julistivat Proudhonin pannaan ultravallakumouksellisenä. Sen vuoksi en myöhemminkään yhtynyt niihin, jotka huusivat, että hän on „*kavaltanut*” vallankumouksen. Se ei ollut hänen syynsä, jollei hän heti alusta pitäen sekä muiden että itsensäkin väärin ymmärtämänä täyttänyt perusteettomia toiveita.

Kirjassa „*Philosophie de la misère*” Proudhonin esitystavan kaikki puutteet pistävät silmään hyvin epäedullisesti muodostaen kontrastin teokselle „*Qu'est-ce que la propriété?*”. Tyyli on usein sitä, mitä ranskalaiset sanovat *ampoulé'ksi*². Pöyhkeä spekulatiivinen mongerrus, jonka pitäisi olla muka saksalaista filosofista esitystapaa, alkaa säännöllisesti siellä, missä gallialainen järjen terävyys peittää. Kerskaileva, omahyväinen, mainostava sävy, erittäinkin niin ikävyyttävä laverteleminen „*tieteestä*” ja teenäinen pöyhkeily sillä suorastaan vihlovat korvaa. Vilpitön hartaus, joka huokuu hänen ensimmäisestä teoksestaan, korvataan siinä eräissä kohdissa systemaattisesti kuumeisen kiihkeällä deklamoinnilla. Sitä paitsi siinä on itseoppineen avutonta ja inhottavaa oppineisuutta, itseoppineen, jonka synnynnäinen ylpeys ajattelunsa omaperäisyydestä ja itsenäisyydestä on jo murtunut ja joka nyt nousukkaana tieteessä kuvittelee, että hänen pitää pöyhkeillä sillä, mikä hän ei ole ja mitä hänellä ei ole. Sitten se pikkuporvarin ajatustapa, pikkuporvarin, joka sopimattoman karkeasti, tyhmästi, pinnallisesti ja suorastaan väärin hyökkää sellaista miestä kuin on *Cabet'ta* vastaan, joka ansaitsee kunnioitusta Ranskan proletariaatin liikkeessä esittämänsä osan vuoksi,

¹ Sama, ss. 119, 120. (*Marxin huomautus.*) — Ks. K. Marx ja F. Engels, Teokset, V osa, s. 378. *Toim.*

² *ampoulé* — mahtipontinen. *Toim.*

kun sitä vastoin esimerkiksi *Dunoyer'ta* kohtaan (olihan tämä tosin „valtioneuvos”) hän on hyvin kohtelias, vaikka tuon *Dunoyer'n* koko merkitys on siinä koomillisessa vakavuudessa, jolla hän paksussa kolmiosaisessa ja sietämättömän pitkävetteisessä teoksessaan saarnaa rigorismia, jonka Helvétius luonnehtii seuraavasti: „*Onnettomilta vaaditaan täydellisyyttä*”.

Helmikuun vallankumous oli ajan puolesta Proudhonille todellakin kovin sopimaton, sillä hänhän oli juuri muutamia viikkoja ennen sitä todistanut kumoamattomasti, että „*vallankumousten aikakausi*” on ainiaaksi mennyt ohi. Hänen esiintymisensä kansalliskokouksessa, niin vähäistä kyseessä olevien olosuhteiden ymmärtämistä kuin se todistikin, ansaitsee täyden tunnustuksen. Kesäkuun kapinan *jälkeen* se oli mitä miehuullisin teko. Sillä oli sitä paitsi se myönteinen seuraus, että Proudhonin ehdotuksia vastustavassa vastauspuheessaan, joka julkaistiin sitten erikoisena kirjasena, hra *Thiers* osoitti koko Euroopalle, millä lapsenkatekismusjalustalla seisoi tuo Ranskan porvariston henkinen tukipylväs. Hra *Thiersiin* verrattuna Proudhon todellakin kasvoi vedenpaisumusenedelliseksi kolossiksi.

Proudhonin keksimät „*crédit gratuit*”¹ ja siihen pohjautuva „*kansanpankki*” (*banque du peuple*) olivat hänen viimeisiä taloustieteellisiä „urotöitään”. Kirjassani „*Poliittisen taloustieteen arvostelua*”, 1. vihko, *Berliini 1859* (ss. 59—64)², todistetaan, että hänen katsomustensa teoreettinen perusta sai alkunsa siitä, että hän ei tuntenut porvarillisen poliittisen taloustieteen perusaineiksia, nimittäin *tavaroiden* suhdetta *rahaan*, kun taas käytännöllisenä päällysrakennuksena oli vanhempien ja paljon paremmin laadittujen suunnitelmien yksinkertainen toistaminen. Että luottotoiminta on edistänyt omaisuuden siirtymistä toisen luokan käsistä toisen luokan käsiin kuten esim. Englannissa 18. vuosisadan alussa ja sittemmin taas 19. vuosisadan alussa, ja että tietyissä taloudellisissa ja poliittisissä oloissa se saattaa edistää proletariaatin vapautumisen jouduttamista, sitä ei voida epäillä vähääkään ja se on itsestään selvää. Mutta läpeensä *poroporvarillista* fantasiaa on pitää *korkoa tuottavaa pääomaa pääoman perusmuotona* ja yrittää tehdä erikoisesta luoton käytöstä, koron näennäisestä poistamisesta, yhteiskunnallisen uudistamisen perusta. Ja todellakin havaitsemme, että tätä fantasiaa kehittivät yksityiskohtaisesti jo 17. vuosisadan *englantilaisen pikkuporvariston taloudelliset ideologit*. Proudhonin polemiikki *Bastiat'n* kanssa (1850) korkoa tuottavasta pääomasta on paljon alempana kuin „*Philosophie de la misère*”. Hän saa

¹ „*crédit gratuit*” — ilmainen luotto. *Toim.*

² Ks. *K. Marx* ja *F. Engels*, Teokset, XII osa, 1. nidos, ss. 67—72. *Toim.*

aikaan sen, että Bastiat'kin lyö hänet, ja nostaa hullunkurisen metakan joka kerta, kun vastustaja antaa hänelle iskun.

Muutamia vuosia sitten Proudhon kirjoitti — muistaakseni Lausannen hallituksen julistamaan kirjoituskilpailuun — kilpa-kirjoituksen „Verot”. Siinä ei ole enää jälkeäkään nerokkuudesta. Jäljellä ei ole muuta kuin *petit bourgeois tout pur*¹.

Mitä tulee Proudhonin poliittisiin ja filosofisiin teoksiin, niin kaikissa niissä tulee esiin se sama ristiriitainen, kaksinainen luonne, kuin hänen taloudellisissakin tutkimuksissaan. Sitä paitsi niillä on vain paikallinen, Ranskaan rajoittuva arvo. Mutta hänen hyökkäyksillään uskontoa, kirkkoa jne. vastaan oli kuitenkin suuri paikallinen merkitys aikana, jolloin ranskalaiset sosialistit katsoivat sopivaksi pitää uskonnollisuutta paremmuutenaan 18. vuosisadan porvarilliseen voltairelaisuuteen ja 19. vuosisadan saksalaiseen jumalattomuuteen verrattuna. Kun Pietari Suuri voitti barbaarisuudella Venäjän barbaarisuuden, niin Proudhon teki parhaansa voittaakseen fraseologialla ranskalaisen fraseologian.

Ei ainoastaan huonoiksi teoksiksi, vaan halpamaisuudeksi, kuitenkin pikkuporvarillista katsantokantaa vastaavaksi halpamaisuudeksi, on katsottava hänen teoksensa „*Coup d'état*”², jossa hän keimailee Louis Bonapartelle ja yrittää itse asiassa tehdä tämän kelvolliseksi ranskalaisille työläisille, ja hänen viimeinen *Puolaa* vastaan tähdätty teoksensa, jossa hän tsaarin mieliksi ilmaisee kretiinin kyynillisyyttä.

Proudhonia on verrattu usein *Rousseau'hon*. Mikään ei voi olla virheellisempää. Hän muistuttaa enemmänkin *Nic. Linguet'ta*, jonka kirja „*Théorie des lois civiles*”³ on muuten varsin nerokas teos.

Proudhon oli luonnostaan taipuvainen dialektiikkaan. Mutta kun hän ei koskaan käsittänyt todella tieteellistä dialektiikkaa, niin hän päätyi vain sofistiiikkaan. Itse asiassa tämä johtui hänen pikkuporvarillisesta katsantokannastaan. Pikkuporvari on niin kuin historioitsija *Raumerkin* kokoonpantu puolesta ja toisesta. Sellainen hän on taloudellisissa intresseissään ja *siitä syystä* myöskin politiikassaan, uskonnollisissa, tieteellisissä ja taiteellisissa katsomuksissaan. Sellainen hän on moraalis- saan, sellainen hän on in everything⁴. Hän on olennoitunut ristiriita. Ja jos hän sen lisäksi on älykäs mies, kuten Proudhon, niin hän oppii pian pelaamaan omilla ristiriitaisuuksillaan ja muuttamaan ne asianhaarojen mukaisesti kummallisiksi, kirku- viksi, väliin skandaalimaisiksi, väliin loistaviksi paradokseiksi.

¹ *petit bourgeois tout pur* — aidoin pikkuporvari. *Toim.*

² „*Coup d'état*” — valtiokaappaus. *Toim.*

³ „Siviililakiteoria”. *Toim.*

⁴ *in everything* — kaikessa. *Toim.*

Tieteellinen puoskarointi ja poliittinen sopeutuvaisuus liittyvät erottamattomasti sellaiseen katsantokantaan. Sellaisten henkilöiden ainoaksi kannustavaksi vaikuttimeksi jää vain *turhamaisuus*, ja heitä, kuten kaikkia turhamaisia ihmisiä, kiinnostaa enää vain hetkellinen menestys, sensaatio. Näin menetetään kiertämättömästi se yksinkertainen moraalinen tahdikkaus, joka aina piti esimerkiksi Rousseau'n loitolla kaikenlaisesta, jopa näennäises-täkin kompromissista olemassaolevan vallan kanssa.

Kenties jälkimaailma luonnehtii tämän ranskalaisuuden myöhemmän vaiheen siten, että Louis Bonaparte oli sen Napoleon, ja Proudhon — sen Rousseau-Voltaire.

Saatte nyt itse ottaa kannettavaksenne vastuun siitä, että Te näin pian tämän miehen kuoleman jälkeen panitte minut hänen kuolemanjälkeisen tuomarinsa osaan.

Teitä kunnioittaen *Karl Marx*

*Kirjoittanut K. Marx tammikuun 24. pnä
1865*

*Julkaistu „Social-Demokrat'issa” vuoden
1865 helmikuun 1., 3. ja 5. päivän
numeroissa*

*Julkaistu uudelleen liitteenä K. Marxin
kirjan „Filosofian kurjuus” saksalaiseen
painokseen, joka ilmestyi vuonna 1885
F. Engelsin toimittamana*

*Julkaistaan sanomalehden tekstistä, joka
on tarkastettu vuoden 1885 painoksen
tekstin mukaan*

*Suomennos saksan kielestä tehdystä
venäjännöksestä*